

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεθοδολογικά προαπαιτούμενα και μεταθεωρητικές αποτιμήσεις

Οι φιλοδοξίες του ανά χείρας βιβλίου είναι ευθέως ανάλογες με τις μεγάλες επιστημικές αντιξοότητες που χαρακτηρίζουν το περιβάλλον παραγωγής του. Η συγγραφή του δεν αναλαμβάνεται για να αξιοποιηθούν ερευνητικά νέες καινοτόμοι έννοιες ή θεωρητικές προτάσεις στις περιοχές του αντικειμένου του –τον «λαϊκισμό», τη δημοκρατία και την Αριστερά–, αλλά για κάτι που, αν και πρόδηλα οχληρό, είναι εντούτοις εξαιρετικά κρίσιμο: το βιβλίο γράφεται για να αντιμετωπιστούν –ει δυνατόν να αρθούν– τα κύρια εννοιολογικά και θεωρητικά εμπόδια που εκτιμώ ότι εξηγούν την παρατεταμένη γνωστική δυστοκία που ταλανίζει την έρευνα σε αυτούς τους τομείς.

Τονίζεται ιδιαίτερα το «γνωστική» διότι, κατά τα άλλα, όχι μόνο δυστοκία δεν παρατηρείται, αλλά, τουναντίον, ένας ακατάσχετος πληθωρισμός, που είναι μάλιστα και επιθετικά αυτάρεσκος. Πρόκειται όμως για μια υπερπαραγωγή (ειδικά στη θεματική του «λαϊκισμού») όπου όσο πιο γενναιόδωρες εμφανίζονται οι εξαγγελίες, τόσο πιο πενιχρή είναι η γνωστική απολαβή. Ως αποτέλεσμα, δέκα και πλέον χρόνια μετά το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης (αναμφίβολα μιας κρίσης οργανικά συστημικής), αίσθησή μου είναι πως η συγκριτική πολιτική, καθώς και οι κοινωνικές επιστήμες

γενικότερα, όχι μόνο να αρθρώσουν έναν θεωρητικό μίτο αναφοράς δεν έχουν επιτύχει (περί των αιτιών και της υφής της κρίσης, περί του ακριβούς χαρακτήρα των πολιτικών της συνεπειών, ή περί της αδυναμίας των κοινωνικών αντιστάσεων που εμφανίστηκαν να αποτρέψουν τις επιπτώσεις της), αλλά και δείχνουν να έχουν απολέσει επαφή με τον στοιχειώδη στόχο της οργάνωσης μιας ουσιαστικής συζήτησης. Μοιραία συνέπεια είναι η εμμονικά περιγραφική κανονικοποίηση του προβληματικού, η αποχή από τη διερεύνηση του μείζονος, ο κατακερματισμός και η ασυνάφεια. Μπορούμε, ως εκ τούτου, να είμαστε σχεδόν βέβαιοι πως, έχοντας υπάρξει ανέτοιμος και ανίκανος να αφηγηθεί το πρόσφατο παρελθόν, ο κλάδος θα καταληφθεί, για άλλη μια φορά, «εξαπίνης», όταν γίνουν περισσότερο αισθητές οι επιπτώσεις της νέας μεγάλης κρίσης που καιρό τώρα –αρκετά πριν από το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19– επωάζεται.

Το πρόβλημα, βέβαια, δεν είναι νέο. Ήδη από τη δεκαετία του 1990, οι μεταθεωρητικές αποτιμήσεις της πορείας και των προκλήσεων που η συγκριτική πολιτική αντιμετώπιζε ήταν κάθε άλλο παρά ευοίωνες. «[E]λάχιστες μελέτες... επιτυγχάνουν τη δημιουργική σύνθεση θεωρίας και περιπτωσιολογίας στη διατύπωση γενικευτικών προτάσεων», έγραφαν το 1997 οι Lichbach και Zuckerman (ix, 3), ενώ παρόμοια ήταν και η εκτίμηση των Geddes (1991) και Rothstein (2001): μια γενικευμένη αίσθηση «επιστημικής απώλειας» που απλωνόταν σε ολόκληρο το φάσμα των –τότε ακόμη διακριτών– βασικών θεωρητικών ρευμάτων και των υβριδίων τους – του δομοσμού, της ορθολογικής επιλογής και του μεταμοντέρνα πολιτισμικού. Ούτε είναι βέβαια τυχαίο πως, ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα, μια έντονη κρίση ταυτότητας χαρακτήριζε και την αρχαιότερη, θεσμικά συμπαγέστερη κοινότητα του κλάδου, την αμερικανική. Ο «μαθηματικοποιημένος επιστημονισμός» υποστηριζόταν, ήταν υπεύθυνος για την παραγωγή έργου που και κακό ήταν και ελάχιστους ανθρώπους αφορούσε – μια

κυριολεκτική φυγή από τη μελέτη «πραγματικών» ανθρώπων και προβλημάτων (βλ., π.χ., Kasza 2000, 2001).

Αποψη του γράφοντος (διατυπωμένη σε ανύποπτο χρόνο και από πολλού – βλ., π.χ., Σεφεριάδης 2004) είναι ότι, τόσο τότε όσο και σήμερα, το πρόβλημα ήταν και παραμένει κατά βάση μεθοδολογικό, θα υποστήριζα κυρίως εννοιολογικό. Το σημείο πρέπει να τονιστεί μια και, στις μέρες μας, με τον όρο «μεθοδολογία» εννοούμε και αναφερόμαστε σχεδόν αποκλειστικά σε «τεχνικές»: δημοσκοπήσεις, στατιστικές καταγραφές και άλλους τρόπους μέτρησης και επεξεργασίας δεδομένων, που όμως έχουν ελάχιστη –αν έχουν καθόλου– σχέση με το κύριο αντικείμενο της κλασικής μεθοδολογίας, τη δομή και τη διαδικασία της σκέψης και της κοινωνικής έρευνας. Δεν αποτελεί, έτσι, έκπληξη ότι όχι μόνο μεταπτυχιακοί φοιτητές και υποψήφιοι διδάκτορες, αλλά και πλειάδα ενεργών επαγγελματιών στις κοινωνικές επιστήμες αγνοούν κεφαλαιώδη ζητήματα στη συγκρότηση και χρήση του Λόγου, όπως η διαφορά ανάμεσα σε εννοιακή συνδήλωση και υποδήλωση (με τις αντίστοιχες προκλήσεις της ενάργειας και της ευκρίνειας), την αντιστρόφως ανάλογη σχέση βάθους και πλάτους, τις προϋποθέσεις μιας άρτιας ταξινόμησης κακειθεν τυπολογίας, και άλλα πολλά – ο κατάλογος των κραυγαλέων ελλείψεων θα μπορούσε εύκολα να επεκταθεί.

Ο Giovanni Sartori, εντελής και επίμονος μελετητής –εκ των συνιδρυτών της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης (βλ. Σεφεριάδης 2005)–, με έργο που, ειδικά την τελευταία δεκαετία, παρατίθεται όλο και πιο συχνά (δυστυχώς, όχι πάντα με ακρίβεια), είχε ήδη από το 1970 επισημάνει τον κίνδυνο της ανάδυσης και κατίσχυσης του «μη συνειδητού στοχαστή»: του μελετητή εκείνου που, ενώ «είναι θαυμάσιος ερευνητής και χειριστής δεδομένων», εξακολουθεί εντούτοις να είναι μεθοδολογικά ανεπίγνωτος. Όπως έγραψε στο κλασικό *Στρεβλή συγκρότηση εννοιών στη συγκριτική πολιτική* (2004/1970¹: 130):

Η πολιτική επιστήμη συνολικά καταδυναστεύεται από μια θλιβερή μεθοδολογική αφέλεια. Όσο περισσότερο προοδεύουμε τεχνικά, τόσο αφήνουμε πίσω μας μια τεράστια περιοχή. Κι αυτό για το οποίο κατά βάθος διαμαρτύρομαι είναι ότι οι πολιτικοί επιστήμονες (με εξαιρέσεις) στερούνται παιδείας στη Λογική – και μάλιστα στη στοιχειώδη Λογική.

Σπάνια συνειδητοποιούμε την έκταση και το μέγεθος των επιπτώσεων που έχει αυτή η πραγματικότητα. Το γεγονός, π.χ., ότι έννοιες-κλειδιά του κλάδου είναι συχνά ασαφείς, άοριστες ή και τα δύο, αναπόφευκτα οδηγεί σε αλυσιτελή έρευνα που, στην καλύτερη περίπτωση, είναι γνωστικά άγονη και στη χειρότερη ευθέως παραπλανητική. Αλλά και όταν το πρόβλημα αυτό δείχνει –περισσότερο ή λιγότερο– να αντιμετωπίζεται με την κατάθεση δηλωτικών ορισμών, η λειψή παιδεία στη Λογική εξακολουθεί να μας κατατρέχει με τρόπους εξίσου καίριους. Αν, αίφνης, η θέση μιας έννοιας στην κλίμακα αφαίρεσης είναι αδόκιμη (είναι δηλαδή ακατάλληλα γενική ή ακατάλληλα ειδική-αναντίστοιχη με τα ερωτήματα που προτίθεται να εξετάσει), οποιαδήποτε προσπάθεια αξιοποίησής της θα καταλήγει σε εξακολουθητικό αδιέξοδο: σαν κι αυτό κάποιου που προσπαθεί είτε να βρει τον δρόμο μιας πόλης με χάρτη ηπειρωτικό, είτε –το αντίθετο– να εντοπίσει μια χώρα με χάρτη οδικό. Όπως είναι φυσικό, η «θεωρία» που προκύπτει από παρόμοιες διαδρομές βρίσκεται αέναα παγιδευμένη στη μερική (συνεπώς και ελλιπή) περιγραφή του τετριμμένου, στον «αναδιπλασιασμό» της αισθητής πραγματικότητας, σε ό,τι προηγουμένως χαρακτήρισα «κανονικοποίηση του προβληματικού». Και βέβαια, ενός κακού μύρια έπονται. Πλημμελείς θεωρίες στην πολιτική επιστήμη είτε διαχειρίζονται πλημμελώς και τα ευρήματα άλλων όμορων επιστημών (κυρίως της Ιστορίας), είτε δανείζονται και αναπαράγουν δικές τους ελλείψεις, όχι σπάνια μεγεθύνοντάς τες. Πρόκειται για

πραγματικότητα που, ενώ επίμονα αυτοπροβάλλεται ως «διεπιστημονικότητα», στην ουσία παγιώνει τον κατακερματισμό των ανθρωπιστικών σπουδών.

Μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί: *Γιατί*; Πώς είναι δυνατόν προβλήματα που έχουν επισημανθεί και τονιστεί εδώ και πάνω από μισό αιώνα να εξακολουθούν να σοβούν και μάλιστα να επιδεινώνονται; Η επιβολή του «μαθηματικοποιημένου επιστημονισμού» και η έλλειψη παιδείας στη Λογική που ήδη επισημάνθηκαν είναι ασφαλώς οι εκ του σύνεγγυς βασικοί λόγοι, όμως θεωρώ πως δεν είναι και οι γενεσιουργοί απώτεροι. Για τη διερεύνηση αυτών των δεύτερων πρέπει κανείς να στραφεί στις αξίες: στα κανονιστικά-γνωστικά κίνητρα που βρίσκονται *πίσω από* τις ανεπαρκείς εννοιολογήσεις και που, όσο και αν οι θιασώτες τους το υποτιμούν ή επιλέγουν να το παρακάμψουν, είναι εντέλει *αυτά* που τους ωθούν στην επιλογή των όψεων της πραγματικότητας που τελικά αποφασίζουν να εννοιολογήσουν. Τα αποτελέσματα είναι κάποτε τόσο παράταιρα, που στον νου έρχεται η γνωστή κινεζική ρήση περί γνωστικής ασυνάφειας: ενώ το «φεγγάρι» είναι τα μύρια προβλήματα που τα συστημικά αδιέξοδα σωρεύουν στις κοινώνιες, μεγάλο τμήμα της παραγωγής μας είναι στραμμένο στην περισιπούδαστη διερεύνηση του «δαχτύλου».

Όπως ήδη υπαινίχθηκα, το πρόβλημα σοβεί στη θεσμική πολιτική επιστήμη (που, εκκινώντας από τη συμβολαιική θεωρία του Κράτους, αντιλαμβάνεται την πολιτική ως άδολο εγχείρημα κατανομής πόρων και αγαθών), όμως τα πράγματα –με εξαιρέσεις που επιβεβαιώνουν τον κανόνα– δεν είναι πολύ καλύτερα στον κλάδο της Συγκρουσιακής Πολιτικής (που εκλαμβάνοντας το Κράτος ως μηχανισμό επιβολής, προσεγγίζει την πολιτική πρωτίστως ως αγώνα) (Σεφεριάδης 2010). Εκεί, για παράδειγμα, σωρεύουμε πρόχειρες *ad hoc* εννοιολογήσεις (όπως, π.χ., «κινηματικό κόμμα» ή «ανθεκτικότητα»), καθώς και εκτενείς περιγραφές, τμήσεις και ανατμήσεις των αλληπάλληλων διεκδικητικών κυμάτων της τελευταίας περιόδου,

σπάνια όμως τίθενται ερωτήματα επιχειρησιακά πραξιακής συνάφειας, όπως –αίφνης– το πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της γραφειοκρατικοποίησης σε κινηματικές οργανώσεις, ή πώς συγκεκριμένα περιεχόμενα πολιτικής επώασαν την καρτελοποίηση κομμάτων της λεγόμενης «νέας Αριστεράς». Και πάλι τα αναλυτικά αποτελέσματα τείνουν να κανονικοποιούν τις διεκδικητικές ανεπάρκειες, να δίνουν την εντύπωση πως τα προβληματικά φαινόμενα, στον βαθμό που επισημαίνονται, είναι σε τελική ανάλυση κάτι το φυσικό και αναπόδραστο.

Θεωρώ πως βασικός παράγοντας που αποτρέπει την επίτευξη μεθοδολογικής προόδου (πρώτιστα εννοιολογικής και στη συνέχεια θεωρητικής) είναι το υφιστάμενο αξιακό πλαίσιο, αυτό που ο Weber αποκάλεσε *Wertbeziehung*: της αναγκαίας συνάφειας της επιστημονικής παραγωγής προς τα κρατούντα αξιακά πρότυπα. Δεν είναι βέβαια της παρούσης να επιχειρηθεί κάποια –έστω συνοπτική– παρουσίαση αυτής της εξαιρετικά κρίσιμης διάστασης στο έργο των κοινωνικών επιστημών. Ανάλυση μιας τέτοιας πραγμάτευσης στο παρόν πλαίσιο θα κινδύνευε να μας εξοστρακίσει από το κεντρικό επίκεντρο, και γι' αυτό ό,τι χρειάζεται και μπορεί να ειπωθεί λέγεται εκεί που πρέπει, στο πρώτο μέρος του βιβλίου, που ασχολείται με τον «λαϊκισμό». Ο λόγος για τον οποίο γίνεται μια πρώτη αναφορά εδώ είναι για να επισημανθεί το εξόχως παράδοξο φαινόμενο ότι κοινωνική επιστήμη χαρακτηριστικά πενιχρών ερευνητικών-γνωστικών αποτελεσμάτων και με μόνη πραγματική λειτουργία την επιτέλεση εξόχως κανονιστικών (normative) στόχων, προβάλλεται επίμονα από τους διακινητές της ως «αξιακά αμερόληπτη».

Πρόβλημα εδώ δεν είναι βέβαια η ίδια η αξιακή αμεροληψία –η *Wertfreiheit* («ελευθερία από τις αξίες»)– χωρίς την οποία κανένα επιστημονικό διάβημα δεν είναι δυνατόν να τελεσφορήσει, αλλά το γεγονός ότι αυτή παρερμηνεύεται και παραποιείται ως «αξιακή εκκένωση» – μια γνωστική επιδίωξη

που είναι όντως ανέφικτη. Ο λόγος είναι αρκούντως προφανής: όπως ήδη αναφέρθηκε, είτε το θέλουμε (και το συνειδητοποιούμε) είτε όχι, οι αξίες των οποίων ως έλλογα όντα είμαστε φορείς καθοδηγούν τις εννοιολογήσεις στις οποίες προβαίνουμε, υπαγορεύοντάς μας ποιες ακριβώς διαστάσεις της πραγματικότητας είναι άξιες προσοχής και εννοιακής οριοθέτησης και ποιες όχι.

Το ότι οι αξίες υποχρεωτικά ενέχονται και αντανακλώνται στις έννοιές μας, κατ' ελάχιστον ως συνδηλώσεις, δημιουργεί βέβαια κινδύνους αξιακής χειραγώγησης (ευθέως αντίθετες προς τις απαιτήσεις της *Wertfreiheit*), όμως αυτοί κάλλιστα μπορούν να αντιμετωπιστούν. Η λύση στο πρόβλημα που ο Sartori –εν πολλοίς αναπαράγοντας τις κλασικές αναλύσεις του Norberto Bobbio– διατύπωσε πριν από τέσσερις και πλέον δεκαετίες είναι απλή, αν και εξακολουθητικά αναφομοιώτη: «να καθιστούμε τις [εκκινούσες] αξίες μας σαφείς» (Sartori 2004/1974¹: 119), να ξεχωρίζουμε το *parte subiecti* της επιστημονικής μας λειτουργίας από το *parte obiecti*. Κάτι τέτοιο, όχι μόνο αντίθετο σε μια μη αξιακά χειραγωγούμενη επιστήμη δεν είναι, αλλά –απεναντίας– αποτελεί βασική της προϋπόθεση. «Επιστήμες όπως η ψυχολογία», σημειώνει (Sartori 2004/1974¹: 121), «επέτυχαν να εξελιχθούν επιδιώκοντας ή προϋποθέτοντας, λίγο-πολύ άμεσα, αξιακούς στόχους. Η ιατρική δεν βλάπτεται αναγκαστικά επειδή θεωρεί την υγεία θετική αξία».

Απεναντίας: βασική και απαρέγκλιτη προϋπόθεση για να επιτύχει τον πανθομολογούμενο αξιακό της στόχο (την προώθηση της υγείας), η ιατρική οφείλει να χειρίζεται τα εμπειρικά δεδομένα με αξιακή αμεροληψία. *Wertfreiheit*, συνεπώς, δεν θα πει αξιακή εκκένωση, αλλά διαρκής μέριμνα και επαγρύπνηση, ώστε οι αξίες του μελετητή να μη χειραγωγούν τη συλλογή και αποτίμηση του ερευνητικού του υλικού.

Από την αδυναμία της ερευνητικής παραγωγής να αφομοιώσει (ή, κάποτε, και απλώς να κατανοήσει) αυτή την αρχή τροφοδοτούνται διαρκείς, πλην άγονες συζητήσεις (κάποιοι

υπερθεματίζουν αυτό που αντιλαμβάνονται ως αμεροληψία, εισηγούμενοι «αποστείρωση» του συντακτικού και της γραμματικής μας, κάποιοι υποστηρίζουν εγκατάλειψή της και επιστροφή στην Ηθική), αλλά αυτό που καίρια υπονομεύεται είναι η ικανότητά μας να προβαίνουμε σε αναγνώριση και αποτίμηση των υποκείμενων κανονιστικών κινήτρων της κάθε έρευνας. Προκύπτει όμως και ένα επιπλέον πρόβλημα, ενδεχομένως ακόμη σοβαρότερο: τραυματίζεται καταστατικά και η πραξιακή διάσταση του επιστημονικού έργου. Πρόκειται για μηχανισμό περίπλοκο που ανάγεται σε βασικά ζητήματα επιστημολογίας: του τρόπου με τον οποίο κατανοούμε το περιεχόμενο και τους στόχους της κοινωνικής επιστήμης. Καθώς η δήθεν «αμερόληπτη» –πλην ανομολόγητα κανονιστική– οπτική αρκείται στην απλώς περιγραφική ανάλυση (τείνοντας έτσι, ανεπίγνωστα ή υποβολιμαία, να αναπαράγει και να κανονικοποιεί το υπάρχον), το πρόβλημα της έλλογα τεκμηριωμένης παρέμβασης υπονομεύεται δραστικά ή και εκλείπει. Φαινόμενα όπως η συστημική οικονομική κρίση, η συρρίκνωση της δημοκρατίας, και η κρίση αντιπροσώπευσης (Θεσμική Πολιτική), η καρτελοποίηση των «νέων αριστερών» κομμάτων, οι υφέσεις των συγκρουσιακών κύκλων, και η ενσωμάτωση μετασχηματιστικών πρωτοβουλιών (Συγκρουσιακή Πολιτική) καταλήγουν έτσι να εμφανίζονται ως φυσικά φαινόμενα για την αντιμετώπιση των οποίων τίποτε απολύτως δεν είναι δυνατόν να γίνει. Τα εμφανή ερευνητικά κενά που προκύπτουν ανατροφοδοτούν τις ελλειπείς και προβληματικές έννοιες, απισχναίνουν την παραγόμενη θεωρία και, ούτω καθεξής, τα στοιχεία συνδιαμορφώνουν έναν γνωστικό φαύλο κύκλο.

Το βιβλίο

Το ως τα τώρα άκρως μεθοδολογικό ιδίωμα αυτών των γραμμών δεν πρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα πως το ανά

χείρας πόνημα αποτελεί μεθοδολογική πραγματεία – είναι απερίφραστα ένα βιβλίο συγκριτικής πολιτικής κοινωνιολογίας (αν και το δεύτερο δεν μπορεί παρά να είναι αλυσιτελής χωρίς το πρώτο). Καταπιάνεται βέβαια επισταμένα με πλειάδα μεθοδολογικών ζητημάτων, όμως το πράττει για να αντιμετωπίσει καταμέτωπο δύο προβληματικές έννοιες (τον «λαϊκισμό» και τη «νέα» ή «ριζοσπαστική Αριστερά») καθώς και –διάστικτα– να ανασκευάσει ψευδείς ορθοδοξίες που ανακύπτουν από παρατεταμένες σιωπές σε τομείς της σύγχρονης δημοκρατικής θεωρίας.

Επεκτείνοντας προβληματισμό που, σε πρόδρομη μορφή κατατέθηκε σε δύο προηγούμενες δημοσιεύσεις (Σεφεριάδης 2018, Seferiades 2020), το βιβλίο περιλαμβάνει δύο μέρη: το εκτενέστερο πρώτο καταπιάνεται με τον «λαϊκισμό» και το δεύτερο με τις επεξηγηματικές ανεπάρκειες του μοντέλου του «κόμματος καρτέλ» υπό το φως της εμπειρίας ΣΥΡΙΖΑ. Καθώς τα ειδικά περιεχόμενα του κάθε μέρους παρουσιάζονται παρακάτω, στα αντίστοιχά τους προλεγόμενα, το υπόλοιπο αυτού του εισαγωγικού κεφαλαίου επιχειρεί έναν μεταθεωρητικό αναστοχασμό του εγχειρήματος: στόχος δεν είναι τόσο η παρουσίαση των επιχειρημάτων που κατατίθενται, όσο η διερεύνηση των γνωστικών τους προϋποθέσεων και του χαρακτήρα της συζήτησης στην οποία φιλοδοξούν να συμμετάσχουν.

Το πρώτο μέρος, που διερευνά τον «λαϊκισμό» ως έννοια και ερευνητική πρακτική, επιχειρεί να αναδείξει τις υποκείμενες κανονιστικές επιδιώξεις των υφιστάμενων προσεγγίσεων ως μέσο για να κατανοήσει και ερμηνεύσει την επιθετική επανάκαμψη αυτής της έννοιας κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Μπορεί βέβαια κανείς να αναρωτηθεί: *μα χρειάζεται μια τέτοια ερμηνεία;* Απαντώ πως χρειάζεται (και μάλιστα επιτακτικά), διότι έστω και συνοπτική αποτίμηση της ερευνητικής χρησιμότητας και χρηστικότητας του «λαϊκισμού» αποκαλύπτει μια έννοια εξαιρετικά προβληματική και πλημμελή, μια «έννοια-χοάνη», που στην ασαφή και ατελέσφορη

γενικότητά της όχι μόνο νέα γνωστικά βήματα δεν μας βοηθά να πραγματοποιήσουμε, αλλά και μας απειλεί με γνωστική παλινδρόμηση.

Στη βάση της κυρίαρχης προσέγγισης, σύμφωνα με την οποία «λαϊκισμός» είναι η μανιχαϊκή αντιπαράθεση του «καλού λαού» ενάντια στις «κακές ελίτ» χωρίς όμως εγγυήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων της μειοψηφίας (προσέγγιση που, όπως θα δούμε, μας εμφανίζεται σε δύο εκδοχές, μία νεοσυντηρητική και μία αριστερόστροφη), αυτό που επιτυγχάνεται δεν είναι η αναλυτική ευκρίνεια αλλά η κανονιστική ελευθεριότητα. Στο πλαίσιο αυτό, οι μελετητές διακρίνουν «λαϊκισμούς» σχεδόν παντού, ρητά ή υπόρρητα, χαρακτηρίζοντάς τους (πότε αρνητικά ως «απειλές», πότε θετικά ως «ελπίδες») ανάλογα με την κανονιστική τους προδιάθεση. Το αναλυτικό αποτέλεσμα είναι κάποτε φαιδρό («λαϊκιστές» ανακηρύσσονται με συνοπτικές διαδικασίες ο Orbán, το Occupy Wall Street, η Narodnaya Volya του ρωσικού 19ου αιώνα, ο Jeremy Corbyn, ο Hugo Chavez, αλλά, όπως θα δούμε, και ο ίδιος ο Augusto Pinochet), είναι όμως και τραγικό, κατά το ότι με την πρακτική αυτή όχι μόνο πιστοποιείται η φυγή από το μείζον καθήκον της διερεύνησης του ακριβούς χαρακτήρα και των περιεχομένων πολιτικής όλων αυτών των πολιτικών ρευμάτων, των ιδιαίτερων κοινωνικών τους βάσεων και των αποτελεσμάτων τους, αλλά και επέρχεται ευρείας κλίμακας νοητική, γλωσσική, συνεπώς και γνωστική σύγχυση. Το «δεξιός λαϊκιστής» που απειλεί να εκτοπίσει το «ακροδεξιός» οδηγεί τον νου μακριά από καταστατικά γνωρίσματα αυτού του χώρου (την εμμονική προσήλωση στην ατζέντα «νόμος και τάξη», την προνομιακή μεταχείριση στο μεγάλο κεφάλαιο και τη λυσσώδη πάταξη του ελεύθερου συνδικαλισμού), υπέρ του πορώδους πρωτόλειου «μανιχαϊκή επίκληση στον λαό». Αντίστοιχα ισχύουν και για το «αριστερός λαϊκιστής» που προτείνεται ως υποκατάστατο παλαιότερων –αν και, στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, ακόμη λιγότερο αφομοιωμένων– όρων, όπως «αριστερός»-«δεξιός

ρεφορμιστής», «κεντριστής» ή «επαναστάτης». Για τους σκοπούς της έρευνας που προτείνεται, όλοι αυτοί είναι –ή καλούμαστε να τους προσεγγίσουμε ως να είναι– περίπου το ίδιο: ο Ομπάμα και ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο Τοίπρας και ο Ρερόν, οι Αγανακτισμένοι των Πλατειών και οι Ισπανοί αναρχο-συνδικαλιστές του Μεσοπολέμου είναι όλοι τους «αριστεροί λαϊκιστές». Και βέβαια δεν πρέπει να διαφύγει την προσοχή ότι οι ανεπίγνωστες και ερευνητικά στέρφες αυτές συζεύξεις συνιστούν το «καλό σενάριο»· στο κατά πολύ συνηθέστερο κακό, όλες οι παραπάνω μορφές –τόσο οι «δεξιές» όσο και οι «αριστερές»– ανέμελα και απροσχημάτιστα εξομοιώνονται, αφού τόσο οι «αριστεροί» όσο και οι «δεξιοί» συχνά-πυκνά επικαλούνται τον «λαό». Δεν πρόκειται για απλώς βάνουση διατάραξη κρίσιμων σημασιολογικών πεδίων (συμμεταβλητών και γειτνιαζόντων όρων που αποτελούν *σύστημα*), στην πραγματικότητα είμαστε αντιμέτωποι με ένα εγχείρημα ολοσχερούς διαμελισμού τους. Στη σκιά αυτών των απογοητευτικών και επικίνδυνων πρακτικών έχει σημασία –και πάλι– να αναρωτηθεί κανείς επισταμένα: *Γιατί*; Γιατί τόσοσ «λαϊκισμός»;

Υποστηρίζω –και το πρώτο μέρος του βιβλίου επιχειρεί εκτενώς να καταδείξει– πως η απάντηση είναι αφόρητα κανονιστική. Η βιομηχανία του «λαϊκισμού» δεν τροφοδοτείται από την ερευνητική ποιότητα των αποτελεσμάτων της, αλλά από την εξαιρετική της εμβέλεια και αποτελεσματικότητα ως ιμάντας μεταβίβασης συγκαλυμμένων –ισχνά ή επιτηδευμένα– κανονιστικών επιδιώξεων: είτε της προάσπισης της μεταδημοκρατίας (της συρρικνωμένης και ολοένα συρρικνούμενης δημοκρατίας στα χρόνια του καπιταλισμού της καταστροφής) είτε της προβολής του νέου ρεφορμισμού που προώθησαν και εξακολουθούν να προωθούν τα κόμματα της λεγόμενης «νέας» ή «ριζοσπαστικής Αριστεράς» (επιτομές του «αριστερού λαϊκισμού») ως της μόνης δυνατής επιλογής για τα σύγχρονα μετασχηματιστικά διαβήματα. Πρόκειται για διάσταση τόσο έντονη, που φέρνει στον νου εκείνο το σύμπλεγμα γνωστικών και κανονιστικών

κινήτρων που –όχι μόνο στον ελληνικό χώρο– χαρακτήριζαν παλαιότερες επιστήμες, όπως η λαογραφία, που μέχρι το πρώτο μισό του 20ού αιώνα θεωρούνταν «εθνική επιστήμη». Παρουσιάζει ενδιαφέρον να δούμε εν τάχει το πώς.

Προτού διαχυθεί στο σώμα της κοινωνικής και πολιτισμικής ανθρωπολογίας, η λαογραφία δεν επιδίωκε την καταγραφή, κατανόηση και ερμηνεία των κοινωνικών συσσωματώσεων του ελληνικού χώρου, αλλά την εξεύρεση πειστηρίων περί της αδιάσπαστης συνέχειας του έθνους από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Τα ερευνητικά αποτελέσματα, βέβαια, κάθε άλλο παρά εντυπωσιακά ήταν. Όπως έγραψε η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος (2001/1978¹: 44-45) σε ένα κλασικό κείμενο, η κατάταξη των λαογραφικών πηγών

δημιούργησε κατηγορίες που δεν ανταποκρίνονται σε καμία πραγματικότητα. Το ζωντανό σώμα κάθε τύπου –ο οργανισμός της ελληνικής κοινότητας– διαμελίστηκε για να τοποθετηθεί στις δελτιοθήκες [με τέτοιο τρόπο που] χάθηκε... από τα μάτια μας η εικόνα του συνόλου. Αυτή η εικόνα του πραγματικού... παραμερίστηκε προς όφελος μιας άλλης εικόνας του εθνικού συνόλου, που προβλήθηκε συστηματικά... [με στόχο την ανάδειξη] του εθνικού χαρακτήρα των Ελλήνων, της ψυχής... του ελληνικού λαού, της ψυχής των Πανελλήνων.

Για να αντιμετωπίσουν και ανασκευάσουν αυτή την ερευνητική πενία (που όμως μακροπρόθεσμα λόγω της ιδεολογικής και κανονιστικής της εμβέλειας), νεότεροι λαογράφοι-ανθρωπολόγοι, όπως η ίδια η Κυριακίδου-Νέστορος και ο Στάθης Δαμιανάκος (1987), καθώς και ανθρωπολογικά προσανατολισμένοι ιστορικοί της λογοτεχνίας όπως ο Αλέξης Πολίτης (1999), στράφηκαν επισταμένα όχι τόσο –και πάντως όχι μόνο– στο ίδιο το λαογραφικό ερευνητικό σώμα, όσο στις συνθήκες παραγωγής του: στους γνωστικούς και κανονιστικούς

μηχανισμούς (το Wertbeziehung) που ωθούσαν τους πρώιμους λαογράφους (αλλά και ιστορικούς, όπως ο Ζαμπέλιος και ο Παπαρρηγόπουλος) στις εννοιολογικές και ερευνητικές τους πρακτικές: το «φάντασμα του Fallmerayer», τις ανάγκες του δυτικοτρόπου «ιθαγενούς ρομαντισμού» και, αργότερα, τις προσαγές της αναδυόμενης «Μεγάλης Ιδέας».

Είναι ελπιδοφόρο, και υπήρξε γνωστικά ευεργετικό, ότι, κατά το μάλλον ή ήττον, οι προσπάθειες των νέων λαογράφων-ανθρωπολόγων τελεσφόρησαν: οι παλιές εθνορομαντικές έννοιες και τα θεωρητικά σχήματα σταδιακά ξεπεράστηκαν, νέες ταξινομήσεις επιχειρήθηκαν, και νέα ερευνητικά ερωτήματα τέθηκαν. Μπορεί άραγε να γίνει κάτι παρόμοιο με τις σύγχρονες «λαϊκιστικές σπουδές» –τόσο τις νεοσυντηρητικές όσο και τις αριστερόστροφες– που, σε παγκόσμια κλίμακα, επιτελούν σήμερα λειτουργίες αντίστοιχες μιας ιδεολογικά «εθνικής επιστήμης» (είτε για την υπεράσπιση της μεταδημοκρατίας είτε για την υποστασιοποίηση του νέου ρεφορμισμού); Το ανά χείρας βιβλίο φιλοδοξεί να αποτελέσει συμβολή προς μια τέτοια κατεύθυνση.

Ανασκοπώντας κανονιστικά κριτήρια υπό τη σκιά της τρέχουσας ερευνητικής πενίας, μείζων στόχος είναι να προκληθεί προβληματισμός σε ολόκληρο το γνωστικό φάσμα που καλύπτουν οι «λαϊκιστικές σπουδές», από την ίδια την έννοια στην έρευνα και στη συνέχεια στη θεωρία. Δεν είναι βέβαια δυνατόν να καλυφθούν πλήρως τα πάμπολλα ερευνητικά κενά που οι υφιστάμενες προσεγγίσεις αφήνουν. Όμως αυτό που επιδιώκεται δεν είναι διόλου υποδεέστερο. Η επανενοιολόγηση του «λαϊκισμού» που εισηγούμαι (ως ψευδούς επίκλησης του λαϊκού) αποσκοπεί στην ανασκευή ανεπαρκών εννοιολογήσεων και θεωρητικών σχημάτων συνδυαστικά με την κατάθεση γνωστικών «κατευθυντήριων γραμμών»-προϋποθέσεων ή αναγκαίων συνθηκών για νέα έρευνα – έρευνα που εξαιτίας αυτών των εμποδίων ως επί το πλείστον δεν γίνεται· έρευνα που, στο μεγαλύτερο μέρος της, μένει ακόμη να γίνει.

Παρεμφερείς είναι και οι γνωστικοί στόχοι του δεύτερου –κατά πολύ συντομότερου– μέρους του βιβλίου, που ασχολείται με τις ελλείψεις του μοντέλου του «κόμματος καρτέλ», και έχει ως εστία περίπτωσης την εμπειρία του ΣΥΡΙΖΑ. Το παράδοξο με την περίπτωση του μοντέλου αυτού είναι η εξαιρετικά έντονη απόκλιση ανάμεσα στην περιγραφική και την επεξηγηματική του επίδοση. Ενώ η πρώτη (η περιγραφική) είναι αξιοσημείωτα ακριβής, εφοδιάζοντας έτσι τη γνωστική μας φαρέτρα με πολύτιμα ερευνητικά εργαλεία για την ανάλυση της σύγχρονης κομματικής δυστοπίας και της κρίσης αντιπροσώπευσης που χαρακτηρίζουν τη μεταδημοκρατία, η δεύτερη (η επεξηγηματική) τείνει απροσδόκτα και αχρεία-στα να μας τα αφαιρεί. Στο περιγραφικό κομμάτι, ο ερευνητής μαθαίνει πού και πώς να ψάξει (και να περιγράψει) τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα κόμματα απομακρύνονται από τις κοινωνικές τους βάσεις, γραφειοκρατικοποιούνται, και στη συνέχεια παραβιάζουν τις προεκλογικές τους εξαγγελίες, όμως, στη συνέχεια, στο επεξηγηματικό σκέλος, η εξέλιξη αυτή τείνει να παρουσιάζεται ως περίπου αναπόφευκτη νομοτέλεια-απόρροια του λεγόμενου «μεταβιομηχανικού συνδρόμου» (έννοια που, όπως ο «λαϊκισμός» και η «εθνική ψυχή», κατά κανόνα χρησιμοποιείται εμβλωματικά και κατά το δοκούν). Πρόκειται για εγχείρημα που, για να υποστηριχθεί επιστρατεύεται μια χαρακτηριστικά σχηματική –πραγματολογικά και θεωρητικά έωλη– Ιστορία με τρόπο που διαστρέφει (όταν δεν αγνοεί πλήρως) πρόσφατα ευρήματα. Όμως αυτό είναι ένα μόνο από τα προβλήματα που εμφανίζονται, ενδεχομένως όχι το πλέον σημαντικό.

Κύριο θύμα της επεξηγηματικής αφλογιστίας του μοντέλου είναι –και πάλι– το ερευνητικό βλέμμα, που ωθείται να κατευθυνθεί μακριά από το μείζον ζήτημα των περιεχομένων πολιτικής που, όπως υποστηρίζω, πρέπει άμεσα να διερευνηθούν προκειμένου να κατανοήσουμε το φαινόμενο της γραφειοκρατικοποίησης. Από τη χαμένη αυτή ερευνητική

ευκαιρία εκπηγάζουν και άλλες. Έχοντας περιβληθεί το ένδυμα της θεωρητικής αυθεντίας, προωθείται, π.χ., η άποψη ότι τα σύγχρονα κόμματα γραφειοκρατικοποιούνται προκειμένου να διευρύνουν την εκλογική τους επιρροή ή για να επιβιώσουν ως οργανισμοί: η κατάρα της γραφειοκρατικοποίησης – όπως γράφεται χαρακτηριστικά – μετατρέπεται έτσι σε ευλογία. Συνισταμένη αυτών των θεωρητικών και εμπειρικών λαθροχειριών είναι, βέβαια, μια ακόμη εκδοχή του δόγματος ΤΙΝΑ, της άποψης ότι δεν υπάρχει εναλλακτική, ότι τελικά τίποτε δεν μπορεί να γίνει ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της καρτελοποίησης – ούτε οι πολιτικές του καταβολές ούτε βέβαια και οι οργανωτικές του απολήξεις. Υπό το κέλυφος του κανονιστικού αγνωστικισμού (με τους εισηγητές του μοντέλου να διστάζουν να κατονομάσουν την καρτελοποίηση ως παθολογία), επέρχεται έτσι μια άκρως ιδεολογική κανονικοποίηση του προβληματικού.

Η εμπειρία της διαδρομής του ΣΥΡΙΖΑ στην ελληνική σκηνή (αλλά και άλλων παρεμφερών κομμάτων διεθνώς) είναι στο πλαίσιο αυτό αποκαλυπτική. Ο ΣΥΡΙΖΑ εκτινάχθηκε στην εξουσία όχι γιατί προσαρμόστηκε στις ιδεολογικές προταγές του προϋπάρχοντος καρτέλ κομμάτων (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) όπως προβλέπει το μοντέλο, αλλά για τον ακριβώς αντίθετο λόγο: διότι πιστοποιώντας μαχητικές κινηματικές δράσεις, επέτυχε να εκφράσει πολιτικά τις πάνδημες κοινωνικές διεκδικήσεις που ξέσπασαν ενάντια στην παρατεταμένη λιτότητα. Και αν στη συνέχεια ο ΣΥΡΙΖΑ καρτελοποιήθηκε ο ίδιος με ταχύτητα που μπορεί και να είναι ιστορικά ανεπανάληπτη, είναι πλίου φαινότερο ότι αυτό δεν οφείλεται σε κάποιες νεφελώδεις όψεις του «μεταβιομηχανικού συνδρόμου», στην κοινωνία της αφθονίας ή, πολύ περισσότερο, στο τέλος των τάξεων και των ιδεολογιών. Οφείλεται, αντίθετα, στο πολιτικό σκεπτικό της ηγεσίας του που, για να προωθηθεί και να κυριαρχήσει, απαιτούσε πρώτιστα την κατάλυση της εσωτερικής κομματικής δημοκρατίας.